

*Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)). **Наукові інтереси:** інноваційні технології навчання на уроці української літератури.*

*Софія Дубова
Наук. керівник – к. пед. н., доц. Солодюк Н. В.*

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті досліджено потенціал використання інструментів штучного інтелекту (ШІ) у процесі викладання української літератури в умовах Нової української школи (НУШ). На основі аналізу сучасних наукових розвідок обґрунтовано доцільність трансформації ролі вчителя та учня в епоху генеративних нейромереж. Розкрито методіку використання ШІ не як засобу плагіату, а як завдання для розвитку навичок критичного мислення: верифікації даних, виявлення логічних помилок, порівняльного аналізу та аргументації. Запропоновано практичні сценарії уроків із використанням ChatGPT та аналогів.*

***Ключові слова:** українська література, критичне мислення, штучний інтелект, ChatGPT, медіаграмотність, Нова українська школа, цифрові інструменти, академічна доброчесність.*

***Abstract.** The article explores the potential of using artificial intelligence (AI) tools in teaching Ukrainian literature within the framework of the New Ukrainian School (NUS). Based on the analysis of current scientific research, the expediency of transforming the roles of teachers and students in the era of generative neural networks is substantiated. The methodology of*

using AI is revealed not as a tool for plagiarism, but as a task for developing critical thinking skills: data verification, identification of logical fallacies, comparative analysis, and argumentation. Practical lesson scenarios using ChatGPT and its alternatives are proposed.

Keywords: *Ukrainian literature, critical thinking, artificial intelligence, ChatGPT, media literacy, New Ukrainian School, digital tools, academic integrity.*

Сучасна освітня парадигма України, що реалізується через концепцію Нової української школи (НУШ), визначає критичне мислення як одну з ключових наскрізних компетентностей.

В умовах стрімкої цифровізації та зміни інформаційного ландшафту, вчитель літератури стикається з викликом: як зацікавити покоління «цифрових аборигенів», для яких смартфон є основним інструментом пізнання світу. Водночас поява та масове поширення генеративного штучного інтелекту (ChatGPT, Gemini, Claude) створили нову реальність, яку неможливо ігнорувати.

Як зазначають дослідники, сучасний етап розвитку освіти характеризується переходом від накопичення знань до формування вмінь оперувати інформацією. У цьому контексті викладання української літератури потребує кардинального перегляду: від репродуктивного відтворення біографій та сюжетів до глибокого аналізу, інтерпретації та дискусії. Штучний інтелект (ШІ) у цьому процесі виступає як «дволиккий Янус»: він несе загрози академічній доброчесності, але водночас пропонує безпрецедентні можливості для персоналізації навчання та розвитку аналітичних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впровадження ШІ в освітній процес активно розробляється сучасними науковцями. Н. Фурманова досліджує використання ChatGPT для підготовки до занять, акцентуючи на можливостях персоналізації навчальних траєкторій [6]. А. Колесніков детально аналізує переваги та загрози ШІ, зокрема етичні

аспекти та питання безпеки даних [8]. У збірниках наукових праць, присвячених тенденціям розвитку освіти в Україні, наголошується на необхідності цифрової трансформації як відповіді на виклики часу [9]. Дослідники з Київського університету ім. Б. Грінченка та Вінницького державного педагогічного університету розглядають цифрові інструменти як засіб підвищення ефективності дистанційного та змішаного навчання [2; 3; 4]. Однак, використання ШІ саме на уроках української літератури для розвитку критичного мислення потребує подальшої деталізації.

Метою статті є обґрунтування методики використання генеративного ШІ як дидактичного інструменту для розвитку критичного мислення учнів на уроках української літератури, а також аналіз практичних кейсів взаємодії «учень – ШІ – учитель».

Критичне мислення в літературі – це здатність не просто сприймати текст, а піддавати сумніву авторські тези, розуміти контекст, розрізняти факти й художній вимисел, а також формувати власну аргументовану позицію. Традиційно ці навички формувалися через діалог з учителем або однокласниками. Сьогодні до цього діалогу долучається третій учасник – штучний інтелект.

Згідно з дослідженнями, основними ризиками використання ШІ є генерування недостовірної інформації («галюцинації»), упередженість алгоритмів та порушення принципів академічної доброчесності. Проте, парадоксальним чином, саме недосконалість ШІ стає ідеальним підґрунтям для навчальних вправ. Коли учень сприймає підручник як джерело абсолютної істини, його критичне мислення «спить». Коли ж учень працює з текстом, згенерованим ШІ, він налаштований (або має бути налаштований учителем) на пошук помилок, що активізує аналітичні центри [8].

Роль учителя трансформується від транслятора знань до фасилітатора та «промпт-інженера», який навчає учнів

грамотно формулювати запити та верифікувати відповіді. Як зазначається у працях щодо використання ChatGPT [6], ефективність роботи з ШІ напряду залежить від якості поставленого завдання (промпту).

Інтеграція ШІ в уроки української літератури може бути реалізована через такі завдання:

1. «Ловець галюцинацій»: верифікація інформації ШІ часто помиляється у фактах української культури через менший обсяг навчальних даних українською мовою порівняно з англійською.

- ✓ Завдання: учитель пропонує учням згенерувати біографічну довідку про письменника «другого ешелону» (наприклад, Валер'яна Підмогильного чи Євгена Плужника) або аналіз маловідомого твору.
- ✓ Дії учнів: використовуючи надійні джерела (підручники, сайти бібліотек, академічні видання), учні мають знайти фактичні помилки у відповіді ШІ.
- ✓ Розвиток навичок: це вчить фактчекінгу, уважності до деталей та розумінню того, що популярність джерела не гарантує його правдивості.

2. Порівняльний аналіз та виявлення стереотипів ШІ, навчений на великих масивах даних, часто видає усереднені, шаблонні інтерпретації творів, інколи спираючись на радянські або спрощені наративи.

- ✓ Завдання: під час вивчення роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», попросити ШІ пояснити причини деградації Чіпки Варениченка.
- ✓ Аналіз: порівняти відповідь ШІ з глибоким літературознавчим аналізом. Чи згадав ШІ про втрату землі? Про вплив батьківської історії? Чи не звів усе до «поганого характеру»?
- ✓ Розвиток навичок: учні вчаться бачити поверхневність суджень і аргументувати власну глибшу позицію.

3. Дебати зі штучним інтелектом (Socratic Method via AI)
ШІ може виступати опонентом у дискусії, що дозволяє учням тренувати навички аргументації в безпечному середовищі.

- ✓ Завдання: тема «Еміграція в новелі В. Стефаніка «Камінний хрест»». Учні формулюють тезу про трагедію розриву з рідною землею. ШІ отримує роль «прагматика», який має навести 5 аргументів на користь еміграції як економічного порятунку.
- ✓ Дії учнів: спростувати «прагматичні» аргументи ШІ, використовуючи цитати з тексту та апелюючи до емоційного стану Івана Дідуха.
- ✓ Розвиток навичок: риторика, логіка, емоційний інтелект.

4. Стилiстичне моделювання та редагування

- ✓ Завдання: попросити ШІ переписати уривок із «Тіней забутих предків» у стилі офіційно-ділового документа або сучасного посту в Instagram.
- ✓ Аналіз: обговорення того, що втрачається при такій трансформації (діалектизми, ритмомелодика, міфологічне мислення).
- ✓ Розвиток навичок: відчуття мови, розуміння авторського стилю.

5. Візуалізація та інтермедіальні зв'язки: використання генераторів зображень (Midjourney, Dall-E) для створення ілюстрацій до творів.

- ✓ Проблема: нейронмережі часто плутають елементи українського етнострою з польським.
- ✓ Завдання: створити портрет Мавки або Захара Беркута. Проаналізувати результат: чи відповідає одяг, пейзаж, риси обличчя текстовому опису?
- ✓ Розвиток навичок: культурологічна компетентність, уважне читання описів.

Застосування ШІ вимагає чітких етичних рамок. Як зазначається у матеріалах конференцій [9] та статтях [8], освіта має рухатися від заборони до регулювання.

1. Прозорість: учні мають декларувати використання ШІ. Наприклад, в есе можна додати розділ «Як я використовував ШІ при підготовці» (для пошуку синонімів, структурування плану тощо).

2. Авторство: важливо пояснити, що ШІ – це інструмент (як калькулятор на математиці), а не автор думки. Сліпе копіювання тексту є порушенням академічної доброчесності.

3. Безпека: учителі повинні попередити учнів про небезпеку передачі персональних даних у діалогові вікна чат-ботів.

Отже, інтеграція штучного інтелекту в уроки української літератури є неминучим процесом, який несе в собі значний дидактичний потенціал. ШІ перестає бути «милицею» для лінивих учнів лише тоді, коли вчитель змінює фокус завдання з «напиши» на «проаналізуй написане», «знайди помилку», «спростуй» або «покращ».

Використання завдань критичного аналізу згенерованого контенту дозволяє перетворити загрозу дезінформації на ефективний тренажер для розуму. Це відповідає меті Нової української школи – виховання особистості, здатної критично мислити, швидко адаптуватися та навчатися протягом життя. Перспективи подальших досліджень полягають у створенні методичних посібників із конкретними промптами та сценаріями уроків для різних вікових груп.

Література

1. Заскалета С. Г., Буглай Н. М. Інноваційні підходи до викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти. *Colloquium-journal*. 2024. № 32 (225). С. 50–54. URL: <https://surl.li/txwmyo>

2. Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: збірник наукових праць / [колектив авторів]; За ред. В.Г. Кременя, О.І.

Ляшенка; укл. А.В. Яцишин, О.М. Соколюк. К.: 2019. 361 с.
URL: <https://surl.li/xvfaju>

3. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : Навчальний посібник. Вінниця, ТОВ «Планер». 2011. 220 с. URL: <https://surl.li/hzqkna>

4. Колесніков А., Карапетян О. М. Штучний інтелект: переваги та загрози використання. *Ефективна економіка*. 2023. URL: <https://surl.li/fruwdp>

5. Морзе Н. В., Вембер В. П., Гладун М. А. Використання цифрових технологій для формувального оцінювання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. С. 202–212. URL: <https://surl.li/dupott>

6. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної чесності. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1 (44). С. 68–83. URL: <https://surl.li/bnabdd>

7. Сисоєнко Н. А., Шамбір Н. В. Від ідеї до шедевру: як штучний інтелект допомагає розвивати творчі навички. *Тенденції та перспективи розвитку сучасної освіти в Україні: Нова українська школа* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (3 квітня 2025 року, м. Херсон) / за ред. І. Я. Жорової, О. В. Кохановської, О. В. Стребної, Л. П. Марецької, В. С. Дереш. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2025. С. 174–177. URL: <https://surl.li/aqduqv>

8. Фурманова Н. І., Фарафонов О. Ю., Онищенко В. Ф. Використання штучного інтелекту для підготовки до занять на прикладі ChatGPT. *Технології доброчесного використання штучного інтелекту у сфері освіти та науки* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 31 липня – 10 вересня 2023 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 276 с. URL: <https://surl.li/grtuog>

9. Цифрова трансформація в освіті: виклики та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 квітня 2025 року, м. Київ) / Упорядники: Твердохліб І.А., Малюх Є.В. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 324 с. URL: <https://surl.li/prvdju>

Дубова Софія Олександрівна – здобувачка СВО бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)). **Наукові інтереси:** методика навчання літератури.

Софія Дубова
Наук. керівник – ст. викл. Пойда О. А.

МЕТОДИЧНІ УМОВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті обґрунтовано методичні умови, за яких фольклор стає інструментом внутрішньої самоідентифікації підлітка в умовах війни. Окреслено вікову специфіку сприйняття фольклорних текстів підлітками, проаналізовано структуру етнокультурної компетентності та запропоновано системні методичні підходи до організації освітнього простору, що стимулює процеси самоідентифікації школярів. Розглянуто механізм перетворення зовнішніх культурних стимулів на внутрішні переконання через емоційний резонанс та роботу з архетипами.

Ключові слова: національна самосвідомість, етнокультурна компетентність, фольклор, підлітковий вік, українська література, виховне середовище, самоідентифікація.